

INNOVATIVE
WORLD

ISSN: 3030-3079

ORIENTAL JOURNAL OF ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH

SHARQ AKADEMIK VA KO'P TARMOQLI
TADQIQOTLAR JURNALI

Scientific Journal

www.innoworld.net

+998 33 5668868

ORIENTAL JOURNAL OF ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH

Volume 4, Issue 1
2026

Journal has been listed in different indexings

Google Scholar

doi[®] digital object
identifier

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

OpenAIRE

Academic
Resource
Index
ResearchBib

Directory of Research Journals Indexing

The official website of the journal:

www.innoworld.net

Uzbekistan-2026

Chingiz Aytmatov asarlarida gender tenglik

Nizomova Kamola Vohid qizi

Annotatsiya: Ushbu maqola buyuk yozuvchi Chingiz Aytmatov asarlaridagi gender tenglik g'oyasi tahlil qilingan. Gender tenglik misollar orqali tushuntirib berilgan.

Kalit so'zlar: gender tenglik, Jamila, Oq kema, Asrga tatigulik kun, Momo yer. Sarviqomat dilbarim.

XX asrning ikkinchi yarmida turkiy xalqlar adabiyotida o'ziga xos ovoz bo'lib kirib kelgan Chingiz Aytmatov nafaqat hayotiy-falsafiy masalalarni, balki inson sha'ni va qadr-qimmatini yuksak darajada kuylagan yozuvchidir. Uning asarlarida erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlar, oilaviy qadriyatlar, jamiyatdagi o'rinlar, ayniqsa gender tenglik masalasi alohida o'rin egallaydi.

Gender tenglik - bu erkak va ayolning teng huquqlari, imkoniyatlari hamda mas'uliyatini anglatadi. Aytmatov asarlarida aynan shunday tenglikni ta'minlashga da'vat qiluvchi, zamonaviy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi motivlar juda ko'p.

Aytmatovning ko'plab qahramonlari ayollardir. Ular odatda hayot sinovlarida bardoshli, sabrli, vafodor va mustaqil fikrli qilib tasvirlanadi. "Jamila" qissasida Jamila obrazi erkak nazoratidan tashqariga chiqib, o'z sevgi va orzulari yo'lida qat'iy qaror qabul qilishi bilan o'sha davr uchun yangicha ayol tipini yaratadi. Bu orqali yozuvchi ayolning ham shaxs sifatida o'z taqdirini belgilashga haqqi borligini ko'rsatadi. "Momo yer" asarida Tolgonoy ona qahramoni urush davrida qishloq hayotining asosiy tayanch kuchi sifatida tasvirlanadi. Erkaklar frontga ketgach, barcha og'ir ishni ayollar bajaradi. Tolgonoy onaning obrazida ayolning kuchi, sabri va yetakchilik qobiliyati aks etadi.

Gender tenglik motivlari va erkak obrazi bilan taqqoslash:

Aytmatov asarlarida erkaklar ham doimiy kuchli obrazda emas. Masalan, "Jamila"da Sodiqlik urushda, Jamila esa o'z hayotini o'zi hal qiladi;

"Asrga tatigulik kun"da ayollar ham erkaklar qatori ijtimoiy hayotga aralashadi. Yozuvchi erkak va ayolning bir-birini to'ldiruvchi va teng kuch sifatida ko'radi. Bu gender tenglik g'oyasining markaziy nuqtasidir.

Asarlardan misollar

"Jamila"- ayolning o'z taqdirini tanlash huquqi.

"Momo yer"- ayolning og'ir sharoitlarda jamiyat tayanchi bo'lishi.

"Oq kema"- tabiat va inson uyg'unligi, onalik timsoli orqali mehr-muruvvat.

"Asrga tatigulik kun"- zamon o'zgarishida ayollar ijtimoiy rolining kengayishi.

“Sarvqomat dilbarim” -ayolning o‘z hayoti, muhabbati va sha’ni yo‘lida kurashishi.

Gender tenglikning axloqiy-psixologik va falsafiy jihatlarini

Aytmatov asarlarida ayol nafaqat ona yoki rafiq, balki mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Bu asarlar o‘quvchini ayolga hurmat, uning sha’ni va qadr-qimmatini e‘zozlashga undaydi. Ayol va erkak o‘zaro teng, bir-birini to‘ldiruvchi kuchlar sifatida talqin qilinadi. Chingiz Aytmatov asarlarida gender tenglik mavzusi juda dolzarb va zamonaviydir. Uning qahramonlari - ayollar mustaqil, kuchli, irodali shaxs sifatida gavdalanadi. Bu bilan yozuvchi jamiyatni ayolni hurmat qilishga, erkak bilan teng huquqli ko‘rishga, ularning imkoniyatlarini birdek qadrlashga chaqiradi.

“Asrga tatigulik kun”... Bu nomni eshitgan ko‘pchilik insonlarning ko‘z oldida, birinchi navbatga, Nayman ona obrazi va uning ayanchli taqdiri gavdalanadi. Ammo asar qahramonlari Edigey Bo‘ron, Abutolib, Zarifa singari insonlarning taqdirini kuzata turib, asosiy, asar mazmunini, maqsad-mohiyatini tashkil etuvchi, haqiqatni ko‘ra olamiz. Urushda jang qilish uchun olib ketilgan, ammo yaroqsiz holga kelgach, uyiga yuborilgan va butun hayoti ag‘dar-to‘ntar bo‘lib, o‘z ona yeridan ketishga majbur bo‘lgan Edigey Bo‘ron, nemislarga asir tushib, inson zoti bardosh bera olmaydigan qiynoqlarga chidab, yurti uchun, tinchligi, ozodligi uchun partizanlar safida jang qilgan, ammo tinchlik davri kelganda ayanchli o‘lim topgan Abutolib singari shaxslar taqdiri asar voqealarining asosini tashkil etadi. Nayman ona voqeasi esa, tarixiy rivoyat shaklida keltirilib, Jo‘lomon shaxsi orqali zamonaviy manqurt Sobitjon qiyofasi ochib berilgan. Har ikkala manqurtning birgina farqi, Jo‘lomon junjamlarning vahshiyliги natijasida, qiynoqlar azobidan ong-u shuuridan ayriladi, Sobitjon esa ongli ravishda shu yo‘lni tanlagandi. Uning qiyofasida ajdodlar udumlarini mensimaslik, ota-onaga mehr, kattalarga hurmat tuyg‘ularining begonaligi, mansab-martabaga intilish, ochko‘zlik illatlarining mavjudligi, shunday xulosa chiqarishimizga sabab bo‘ldi. Yozuvchi o‘zi izoh berganidek, Sario‘zak, Nevada singari kosmodromlar mavjud emas, ammo ularning asarda tasvirlanishi insonlarning o‘zaro ixtiloflari, davlatlar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar, insoniyatni tanglikka olib boruvchi, taraqqiyotni sekinlashtiruvchi asosiy g‘ov ekanligini, inson ongiga singdirish edi. Asar voqealarini kuzatar ekansiz Edigey Bo‘ron va uning sir-sinoatlarga to‘la hayoti bilan tanishasiz, inson deya atalmish buyuk yaratilgan har qanday sharoitda, har qanday joyda ham o‘z mehnati tufayli yashab qolishiga yana bir bor ishonch hosil qilasiz. Asarda Sobitjonning xotini shunday eslanadi: “ Xotini-chi, shaharlik kelinmish, odamga o‘xshab izzat-hurmati bilan kelib, ko‘p qatori urf-odat yuzasidan aytib-eshitib yig‘lasa, biron yeri kamayib qolarmidi? Na uyat, na vijdon bor ularda. Chol ko‘zi tirikligida, bir juft sog‘in tuyasi, o‘n-o‘n beshta qo‘y-qo‘zisi borligida yaxshi edi. O‘shanda kelin hech kim-ni holi-joniga qo‘ymay, jamiki narsani pullab, yoniga urdi. Cholni uylariga olib ketganday ham bo‘lishdi, o‘zlari bir yo‘la mashina olib, hammayoqlarini mebelga to‘ldirishdi. Keyin esa chol ularga kerak bo‘lmay qoldi. Hozir qorasini ham ko‘rsatmaydi. Xotin-xalaj shularni aytib, to‘polon qi-lishmoqchi edi, Edigey bunga yo‘l qo‘ymadi. Munaqa qila ko‘rmanglar

bunday kunda ortiqcha so'z bo'lishi mumkin emas, bu bizning ishimiz ham emas, u yog'ini o'zlari o'ylab ko'rishsin, dedi".

Romandagi Nayman ona ham erkaklardan qolishmay syujet voqealarida katta o'rin egallagan: " Biroq, qutqazishga urinishlar juda kam bo'lardi, chunki ochiq dalada qilt etgan sharpa darhol sezilib qolardi. Buning ustiga, jungjanglar fa-lonchini manqurt qilishibdi, degan xabar tarqalgan taqdirda, tutqunning eng yaqin birodarlari ham uni qutqazishga yoki pul evaziga qaytarib olishga urinmayoq qo'yardilar, negaki, bu o'sha odamning quruq jasadinigina qaytarish degan so'z edi. Faqat birgina nayman validasi rivoyatlarda Nayman ona nomi bilan mashhur bo'lib ketgan ayolgina o'z o'g'lin-ing bu taxlit achchiq qismati bilan murosqa qila olmadi ". Ma'lumki, har bir yozuvchining o'z dastxati, ovozi bo'lganidek, Chingiz Aytmatov ijodining o'ziga xos, boshqalardan ajralib turuvchi xislat va fazilatlari bor. Adib asarlarini ikki tilda qirg'iz va rus tilida yozdi. Uning ijodi nafaqat qirg'iz xalqi, balki jahon xalqlari orasida ham sevib mutolaa qilindi, ayni paytda ham qiziqib o'qilmoqda. Aytmatov asarlarining xalq orasida shuhrat qozonishi va keng ommalashishiga asosiy sababi yozuvchinig xalq hayotini, xalq ruhini haqqoniy aks ettirganidadir.

Adibning "Birinci Muallim" qissasi qahramonlari ham oddiy, mehnatkash, vatanparvar insonlar sanaladi. Unda bir qancha qiyinchiliklarga duch kelgan, uni mardonavor yenggan, matonatli, muallim Duyshen orqali fidokor insonlar hayoti ochib berilgan. Qissa tabiat tasviri bilan boshlanadi.

Yosh rassomning bolaligi o'tgan zamin, yonma-yon qilib qurilgan ikki terak, Duyshen maktabi deb nom olgan tepalik haqidagi xotiralari asar voqealariga bog'lanadi. Qissada obrazlar qiyofasi xarakter-xususiyati asar sujeti davomida ochib beriladi. Baland bo'yli, sersavlat, burgut qovoqli, sersoqol, beozor xat tashuvchi qachonlardir navqiron, shijoatli bo'lganini, yetarlicha xat-savodi bo'lmay turib bolalarni o'qitgan muallim Duyshen obrazini asarni o'qiyverganingiz sari kashf qilaverasiz.

Asar voqealari Duyshenning sobiq o'quvchisi akademik Oltinoy Sulaymonova tilidan hikoya qilinadi. Duyshen maktab ochishda hech kim yordam bermaydi. Uyma-uy yurib o'quvchi yig'adi, ularni har kuni maktabga o'zi olib kelib, dars tugagach etib qo'yadi. Hamma uning ustidan kuladi. Shunda ham mashaqqatli ishidan voz kechmay, o'quvchilarga mehr qo'yadi. Bilganlarini o'rgatadi. U tug'ilib o'sgan yurtining, xalqining farzandlarini savodli qilmoqchi edi. Chunki ilm, ma'rifat bilan vatanining kelajagi buyuk bo'lishiga ishonardi. 14 yoshli Oltinoy o'zining bilimga chanqoqligi, intiluvchanligi bilan boshqa o'quvchilardan ajralib turadi. Undagi iqtidorni sezgan muallim Moskvaga o'qishga yuboradi, ilmga bo'lgan ishtiyoqi, tirishqoqligi, mehnatsevarligi tufayli akademik darajasiga yetadi. Qissadagi akademik Oltinoy Sulaymonova obrazi gender tenglikning uorqin misoli bo'la oladi: "Shahardan chakirilganlardan akademik Sulaymonovani ham kutib o'tirgan ekan. Bu ayol bu yerda bir kun-yarim kun turib, keyin Moskvaga jo'nab ketadi, deyishdi. Akademik Sulaymonovaning kelishini eshitib juda suyib ketdim. Xalqqa tanilgan bu olimaning ovulimizdan ekanligi, qiz vaqtida shaxarga ketib, o'qib, olima ovulda qulogimga chalinib yurardi. O'zing

bilan shahardaligimda tanishib olgan edim. Men ko'rganda Oltinoy Sulaymonova sochiga o'xshab, elliklarga borib qolgan, to'lganiga ayol edi. Mashhur hamqishlog'imiz universitetda kafedra rahbari bo'lib ishlaydi, falsafadan o'qish turadi, xizmat qilgan eri akademik bo'lib, tez-tez chet ellarga boribkelib turadi. Opaning bemalol o'tib, men bilan to'lib o'tishga vaqt bo'lmaydi. O'sha gal so'ng majlisda, to'satdan ko'chada uchib qolganimizda ovuldagilarning omonesonligini so'rar, lekin asarlarim paydo qisqacha bo'lsa ham biron fikr aytmay qo'ymasdi. Men bu odamg kamroqligiga, odamoxunligiga qoyil qolib, bir kuni o'zimga dangal aytdim: – Opa, ovulga borib, el-yurt bilan ko'rishib kelsangiz bo'lardi. Ovuldagilarning hammasi nomingizni sirdan tilga olib, faxrlanib yurishadi, lekin ko'pchilik sizni tanimaydi. Atokli olima qizimiz ovulimizdan yosiraydi, bizlarni tanigisi kelmaydi, deydiganlar ham yo'q... – Gapingiz qo'ying, ukam, - deb Oltinoy Sulaymonova xo'rsinnbdi, – bo'rishga o'zim ham ko'p kutaman. Bormaganimga ham talay vaqt bo'ldi. Ovulda tug'ishgan qarindoshlarim yo'qku, lekin elingdan yaqin tug'ishganing bo'larkanmi?! Albatta boraman, fursat topdim, boraman... O'zim ham yurtimni xo'p sog'ingman... Akademik Sulaymonova o'sha kuni kechikib keldi. Uning mashinasi kelib to'xtaganda maktabning tantanali majlisini endi ochmoqchi bo'lib turilgan edi. Majlisdagilarning hammasi duv etib chiqib uni kutib olishdi, tanish-tanimagan hamma – yoshu qari u bilan so'rashdi. ”

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Chingiz Aytmatov “Asrga tatigulik kun” Toshkent, Yoshlar nashriyot uyi-2018
2. Chingiz Aytmatov “Birinchi muallim” Toshkent, “O'qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi-2017
- 3.kutubxonachi.uz